

ЕФЕКТИВНІСТЬ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ ЯК ГАЛУЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

© 2014 МАНЖУРА О. В.

УДК 338.43

Манжура О. В. Ефективність сільського господарства України як галузі національної економіки

Актуальність дослідження визначається недостатньою ефективністю сільського господарства України як галузі національної економіки, для її оцінки було використано кількісні та якісні методи. Проаналізовано динаміку розвитку сільського господарства незалежної України. Встановлено суттєвий спад обсягів виробництва у тваринництві (скотарство, свинарство, вівчарство) і рослинництві (виробництво цукрових буряків, плодів і ягід), значне скорочення таких видів продукції тваринництва, як м'ясо, молоко, вовна. Виробництво м'яса є збитковим і дотаційним. Висвітлено позитивний досвід розвитку птахівництва, яке наростило поголів'я птахів і виробництво яєць. У рослинництві значно зросли обсяги виробництва картоплі, а також насіння соняшнику і зернових культур, які мають потужний експортний потенціал. За результатами якісного аналізу зроблено висновок про недостатню дію ринкових механізмів у сільському господарстві, що виявляється у відсутності кореляційних зв'язків продуктивності праці та рентабельності в галузі. Між тим, виявлено значну взаємозалежність розвитку тваринництва і рослинництва. За результатами кореляційно-регресійного моделювання виявлено залежність обсягу виробництва від рентабельності сільськогосподарської продукції (м'ясо і цукрові буряки), а також урожайності (зерно, картопля, овочі, соняшник). Тваринництво потребує вдосконалення економічного механізму управління, а рослинництво – впровадження інтенсивних методів зростання урожайності сільськогосподарських культур, до якого дуже еластичним є обсяг їх виробництва.

Ключові слова: сільське господарство, ефективність, національна економіка.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул.:** 6. **Бібл.:** 10.

Манжура Олександр Васильович – кандидат економічних наук, доцент, заступник директора, Полтавський кооперативний технікум (вул. Леніна, 9/17, Полтава, 36000, Україна)

E-mail: manzhura11@ukr.net

УДК 338.43

Манжура А. В. Эффективность сельского хозяйства Украины как отрасли национальной экономики

Актуальность исследования определяется недостаточной эффективностью сельского хозяйства Украины как отрасли национальной экономики, для ее оценки были использованы количественные и качественные методы. Проанализирована динамика развития сельского хозяйства независимой Украины. Установлен существенный спад объемов производства в животноводстве (скотоводство, свиноводство, овцеводство) и растениеводстве (производство сахарной свеклы, плодов и ягод), значительное сокращение таких видов продукции животноводства, как мясо, молоко, шерсть. Производство мяса является убыточным и дотационным. Отражен позитивный опыт развития птицеводства, которое нарастило поголовье птиц и производство яиц. В растениеводстве значительно выросли объемы производства картофеля, а также семян подсолнуха и зерновых культур, которые имеют мощный экспортный потенциал. По результатам корреляционно-регрессионного моделирования выявлена зависимость объема производства от рентабельности сельскохозяйственной продукции (мясо и сахарная свекла), а также урожайности (зерно, картофель, овощи, подсолнух). Животноводство требует усовершенствования экономического механизма управления, а растениеводство – внедрения интенсивных методов роста урожайности сельскохозяйственных культур, к которой очень эластичным является объем их производства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, эффективность, национальная экономика.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Формул.:** 6. **Библ.:** 10.

Манжура Александр Васильевич – кандидат экономических наук, доцент, заместитель директора, Полтавский кооперативный техникум (ул. Ленина, 9/17, Полтава, 36000, Украина)

E-mail: manzhura11@ukr.net

UDC 338.43

Manzhura O. V. Efficiency of Agriculture of Ukraine as a Branch of the National Economy

The relevance of the study is determined by the lack of efficiency of Ukrainian agriculture as a sector of the national economy, quantitative and qualitative methods were used for the evaluation. The dynamics of the development of agriculture of the independent Ukraine was analyzed. A substantial decline in livestock production (cattle, pigs, and sheep) and crop (sugar beet, fruit and berries) was defined and significant reduction in livestock products such as meat, milk and wool. Meat production is unprofitable and subsidized. The positive experience in poultry breeding development was shown, which increased its poultry and egg production. In crop production the yielding of potatoes significantly increased, as well as sunflower seeds and crops that have export potential. According to the results of qualitative analysis it was concluded that there's a lack of activity of market mechanisms in agriculture, which is manifested in the absence of correlation of productivity and profitability in the industry. Meanwhile, a significant interdependence of livestock and crop production development was revealed. According to the results of correlation and regression modeling the dependence of output on the profitability of agricultural products (meat and sugar beet) and yield (grain, potatoes, vegetables, sunflower) was revealed. Livestock farming requires improvement of the economic mechanism of management and crop production – the introduction of intensive methods of growth in crop yields, to which the volume of their production is very elastic.

Key words: agriculture, efficiency, the national economy.

Рис.: 3. **Табл.:** 1. **Formulae:** 6. **Bibl.:** 10.

Manzhura Oleksandr V. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Deputy Director, Poltava Co-operative College (vul. Lenina, 9/17, Poltava, 36000, Ukraine)

E-mail: manzhura11@ukr.net

Соціальна-відтворювальна функція аграрних відносин безпосередньо й опосередковано впливає на систему відтворювальних процесів у селянському суспільному середовищі [1, с. 98]. У статті Анічін В. Л.

розглядаються перспективні засоби регулювання вертикальної інтеграції в АПК, включаючи справедливе ціноутворення, контроль за роздрібними цінами на продовольчі товари, розвиток мережі агропромислових кластерів тощо

[2, с. 31]. Її ідеї підтримують Кизим М. О., Хаустова В. Є., які, дослідивши ринкову ситуацію в агропромисловому комплексі України, доводять необхідність розвитку агропромислових кластерів із виробництва та переробки м'яса та молока в регіонах [3]. У центрі уваги науковців також знаходяться проблеми розвитку окремих підгалузей тваринництва і рослинництва: методичні засади розробки системи бюджетів виробництва цукрових буряків [4], місце і роль олійно-жирової галузі в агропромисловому комплексі та національній економіці України [5]. Утім, системний погляд на ефективність сільського господарства України як галузі національної економіки не реалізується повною мірою.

Метою статті є оцінка ефективності сільського господарства України як галузі національної економіки на основі використання кількісних і якісних оцінок.

Тваринництво і рослинництво, маючи однакові бази позиції на початку 90-х років минулого століття, по-різному пройшли шлях реформування. Усі галузі тваринництва демонстрували стійкий спад (рис. 1). Протягом 1990 – 2013 рр. поголів'я великої рогатої худоби скоротилося у 5,56 разу, у т. ч. корів – у 3,4 разу, свиней – у 2,52 разу, овець і кіз – у 5,19 разу.

Виключення становить лише поголів'я птиці, чисельність якої стабільно скорочувалося протягом 1990 – 1998 рр., а потім відновилися тенденція зростання. Станом на 01.01.2014 р. нараховується 230,4 тис. голів птиці, що на 11% менше порівняно з 1990 р.

У рослинництві ситуація виглядає краще, спад мав місце у обсязі виробництва цукрових буряків – у 4,1 разу, плодів і ягід – на 1,26% (рис. 2). Натомість обсяги виробництва насіння соняшнику зросли у 4,3 разу, картоплі – у 1,33 разу, зернових і зернобобових культур – у 1,24 разу. Таке зростання щодо зернових і соняшника має неоднозначні оцінки. З одного боку, воно є наслідком моновиробництва найбільших українських агрохолдингів і призводить до виснаження ґрунтів. З іншого боку, реалізація цих рослинницьких культур дає значні експортні надходження. За січень – травень 2014 р. експорт зернових культур

склав 2764,2 млн дол. США (Єгипет, Йорданія, Марокко), або 11,4% загального експорту України [7], а жирів та олій тваринного або рослинного походження – 1723,6 млн дол. США, або 7,1% експортних надходжень. Темпи приросту обсягів продажів порівняно з відповідним періодом минулого року склали відповідно 26,0% і 12,9%.

Виробництво основних видів продукції тваринництва протягом 1990 – 2013 рр. характеризується скороченням (рис. 3): по м'ясу (у забійній вазі) – у 1,82 разу, по молоку – у 2,13 разу, по вовні – у 8,47 разу. Натомість виробництво яєць збільшилося у 1,2 разу. За 5 міс. 2014 р. обсяг експорту молока та молочних продуктів, яєць птиць; натурального меду склав 248,1 млн грн при імпорті 110,6 млн грн. Тобто чисте сальдо є позитивним у розмірі 137,5 млн грн. Частка в експорті становить 1,0, спостерігається зростання його обсягу у 2013 р. на 8,4% порівняно з відповідним періодом минулого року.

Фінансовий результат від основної діяльності сільськогосподарських підприємств (крім малих) у 2013 р. становив 12,5 млрд грн прибутку проти 24,1 млрд грн у 2012 р., рівень рентабельності (без урахування бюджетних дотацій і доплат) у цілому склав 11,5% проти 20,2% у попередньому році (табл. 1).

На рівні рослинництва і тваринництва у 2013 р. отримано прибуток – відповідно 9060,9 і 2844,5 тис. грн, а рентабельність – відповідно 11,3% і 11,4%. У звітному році мало місце скорочення рентабельності в обох галузях, але більш сильне – у рослинництві (на 11,0%), незначне у тваринництві – на 2,9%. У 2013 р. серед галузей рослинництва подолати збитковість вдалося підприємствам, що вирощують картоплю та овочі відкритого ґрунту. У галузі тваринництва, як і в попередньому році, було рентабельним вирощування свиней на м'ясо, виробництво молока та яєць, іншої продукції тваринництва. Неefективним залишається вирощування тварин на м'ясо: великої рогатої худоби (1512,6 тис. грн збитків, зростання збитковості із 29,5% до 43,2%), овець і кіз (18,8 тис. грн збитків, скорочення збитковості із 40,0% до 33,9%), птиці (125,1 тис. грн

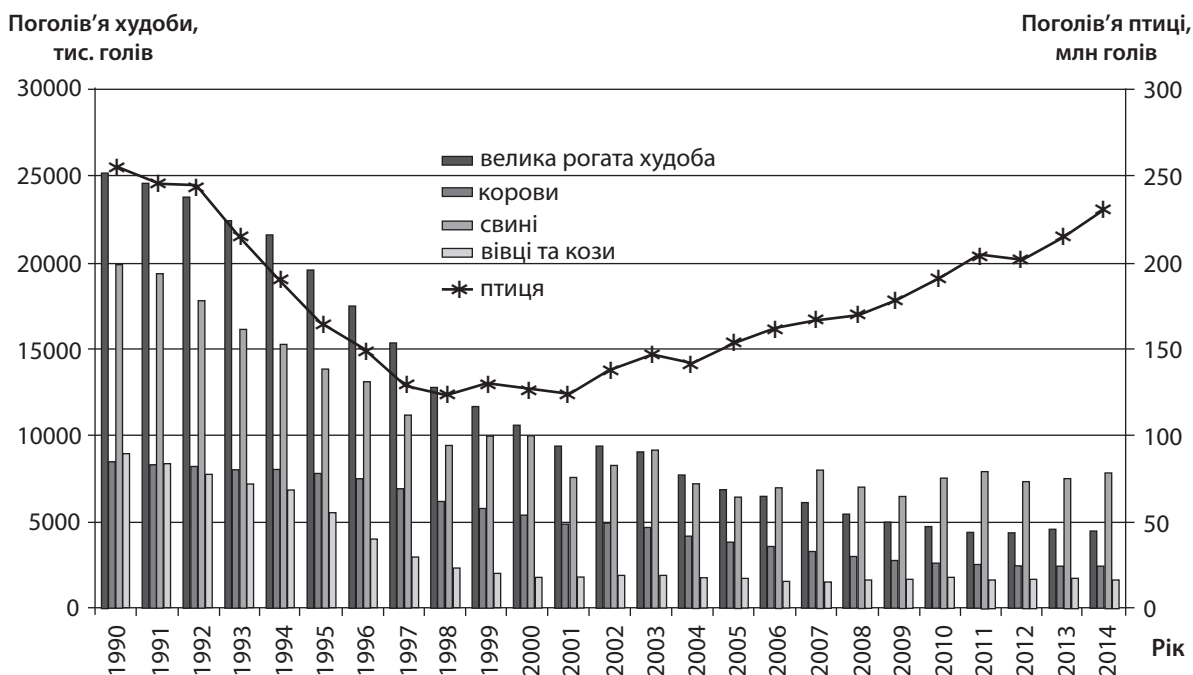

Рис. 1. Динаміка поголів'я худоби (тис. голів) і птиці (млн голів) на 1 січня (побудовано за даними [6])

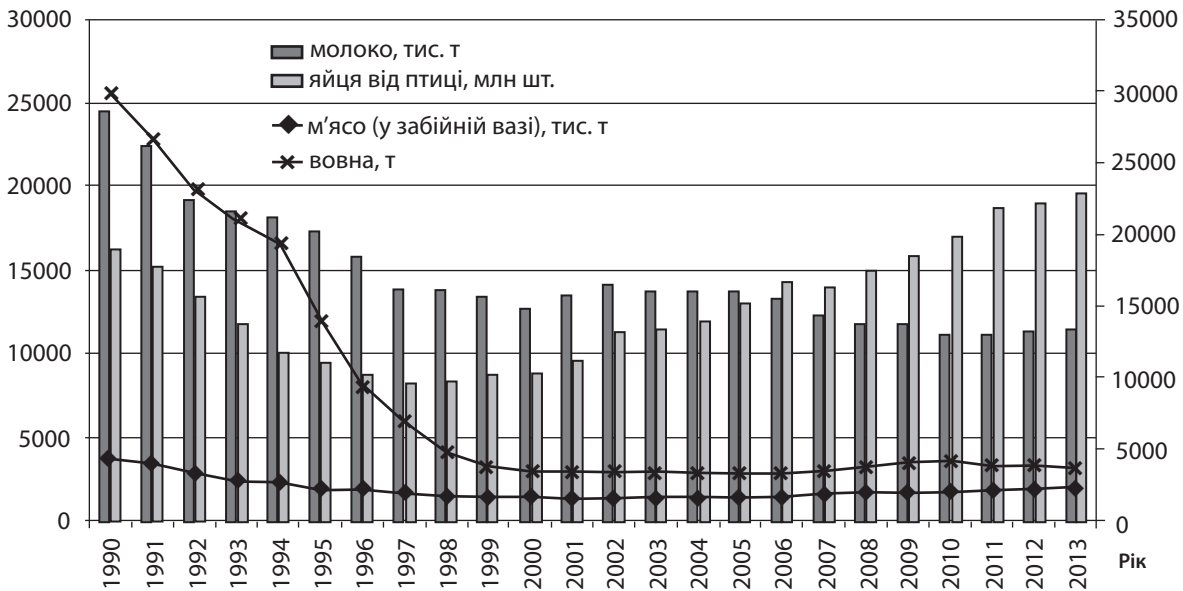

Рис. 2. Динаміка виробництва основних видів продукції тваринництва (побудовано за даними [8])

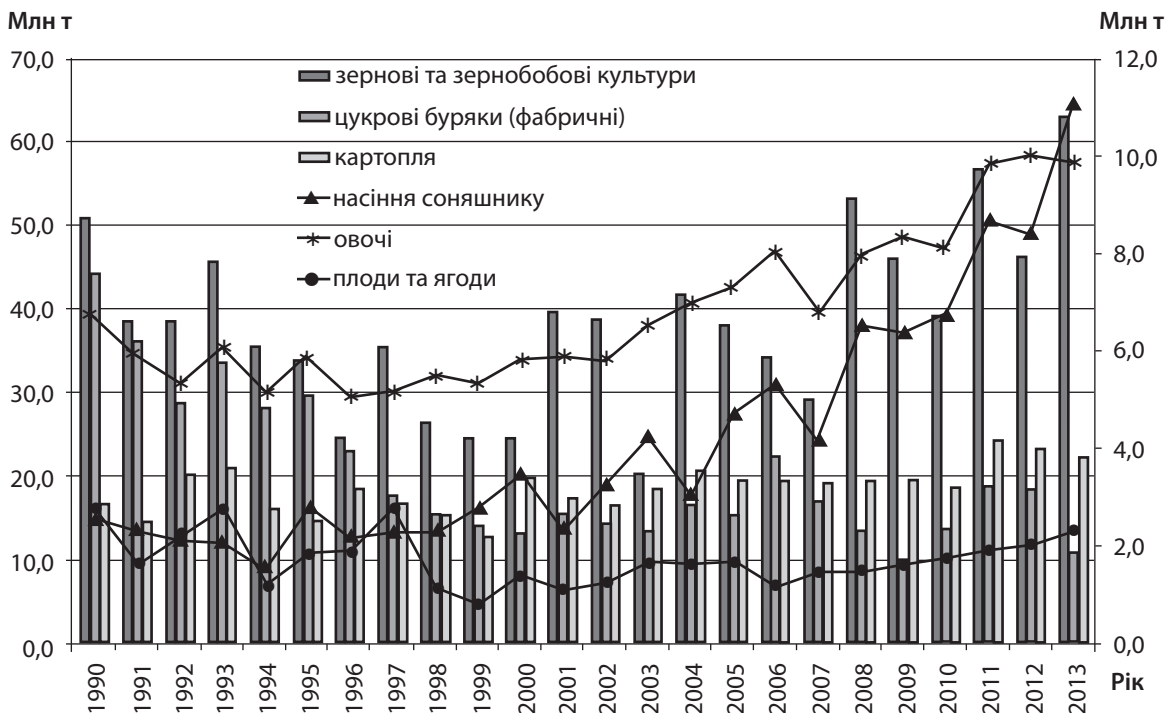

Рис. 3. Динаміка виробництва основних сільськогосподарських культур, млн т (побудовано за даними [9])

збитків, зростання збитковості з 7,2% до 9,9%). Найбільш неефективним є виробництво вовни. При відносно невеликому абсолютному рівні збитків (5,7 тис. грн) відносний рівень збільшився із 61,0% до 73,0%.

Для підтримки сільськогосподарського виробництва у 2013 р. на рахунки сільськогосподарських підприємств (крім малих) фактично надійшло 391,9 млн грн прямих бюджетних дотацій.

Кількісний аналіз розвитку сільського господарства доповнений якісними оцінками причинно-наслідкових зв'язків між обсягами виробництва, продуктивністю праці та рентабельністю окремих галузей за 1990 – 2013 рр.

Установлено, що відсутні істотні кореляційні зв'язки між продуктивністю праці та рентабельністю як на рівні сільського господарства, так і на рівні тваринництва і рос-

линництва. Високі значення коефіцієнта кореляції відбивають тісний зв'язок продуктивності праці в сільському господарстві разом із продуктивністю праці в рослинництві (0,996) і тваринництві (0,986). Така закономірність поширюється і на рентабельність – відповідні коефіцієнти 0,972 і 0,931. Тісно пов'язані між собою показники продуктивності праці у рослинництві та тваринництві (0,972), також їх рентабельність (0,779).

Обсяг виробництва м'яса у тис. т (B_m) тісно корелює з рентабельністю його виробництва у % (P_m) і описується формулою з коефіцієнтом детермінації 0,661:

$$B_m = 15,792 \cdot P_m + 2246,7. \quad (1)$$

Отримана формула показує, що при зростанні рентабельності тваринництва на 1% обсяг виробництва м'яса збільшується на 15,792 тис. т.

Основні економічні результати діяльності сільськогосподарських підприємств у галузі сільського господарства України у 2012 – 2013 рр. (побудовано за даними [10])

Галузь	Фінансовий результат від реалізації, млн грн	Рівень рентабельності, %		
		2012 р.	2013 р.	Зміна
Продукція сільського господарства і послуги	12497,8	20,2	11,5	-8,7
Рослинництво і тваринництво	11905,4	20,5	11,3	-9,2
Рослинництво	9060,9	22,3	11,3	-11,0
Зернові і зернобобові культури	785,5	15,2	1,7	-13,5
Насіння соняшнику	4634,1	45,8	29,0	-16,8
Ріпак	480,7	21,4	8,4	-13,0
Цукрові буряки (фабричні)	32,1	15,7	2,7	-13,0
Картопля	144,0	-21,5	22,2	43,7
Овочі відкритого ґрунту	52,0	-6,8	8,9	15,7
Інша продукція	2932,5	12,0	27,6	15,6
Тваринництво	2844,5	14,3	11,4	-2,9
Велика рогата худоба на м'ясо	-1512,6	-29,5	-43,2	-13,7
Свині на м'ясо	11,8	2,0	0,2	-1,8
Вівці і кози на м'ясо	-18,8	-40,0	-33,9	6,1
Птиця на м'ясо	-125,1	-7,2	-9,9	-2,7
Молоко	930,2	2,3	13,4	11,1
Яйця курячі	2357,2	52,6	47,6	-5,0
Вовна	-5,7	-61,0	-73,0	-12,0
Інша продукція тваринництва	1207,5	80,0	60,8	-19,2

Аналогічна за економічним змістом залежність має місце і для виробництва цукрових буряків ($B_{цб}$), який визначається рентабельністю їх виробництва ($P_{цб}$), $r = 0,601$:

$$B_{цб} = 124,86 \cdot P_{цб} + 17241,78. \quad (2)$$

Це означає, що при зростанні рентабельності виробництва цукрових буряків на 1% слід очікувати збільшення їх виробництва на 124,86 тис. т.

Обсяг виробництва зерна (B_z) визначається його урожайністю (Y_z) і описується рівнянням з коефіцієнтом детермінації, близьким до 1 (0,992):

$$B_z = 1849,6 \cdot Y_z - 11443,0. \quad (3)$$

Економічний зміст отриманої залежності такий: при зростанні урожайності на 1 ц/га обсяг виробництва зернових та зернобобових культур збільшиться на 1849,6 тис. т.

Переважно урожайністю також визначаються обсяги виробництва картоплі (B_k) і овочів відкритого ґрунту (B_o):

$$B_k = 122,96 \cdot Y_k + 3431,62, r = 0,954. \quad (4)$$

$$B_o = 50,12 \cdot Y_o - 424,28, r = 0,983, \quad (5)$$

де Y_k , Y_o – відповідно урожайність картоплі та овочів відкритого ґрунту.

Економічне трактування формул (4) і (5) аналогічне: при зростанні урожайності картоплі та овочів на 1 ц/га слід очікувати збільшення обсягів їх виробництва відповідно на 122,96 і 50,12 тис. т.

Деяко неочікуваною виявилася залежність виробництва соняшника (B_c) від його рентабельності (P_c) та урожайності (Y_c), $r = 0,839$:

$$B_c = -7,11 \cdot P_c + 654,59 \cdot Y_c - 3539,83. \quad (6)$$

На відміну від інших галузей тваринництва, для яких спостерігався прямий зв'язок між виробництвом і рентабельністю, ситуація по соняшнику пояснюється тим, що протягом аналізованого періоду спостерігалось збільшення обсягів його виробництва на фоні скорочення його рентабельності: у 2013 р. вона становила 29,0%, що на 16,8% менше порівняно з 2012 р.

Тому інтерпретація формули (6) є такою: при скороченні рентабельності на 1% і збільшенні урожайності на 1 ц/га виробництво соняшника зростає відповідно на 7,11 і 654,59 тис. т.

ВИСНОВКИ

Оцінку ефективності сільського господарства України як галузі національної економіки проведено із використанням кількісних і якісних методів.

1. Аналіз динаміки розвитку сільського господарства незалежної України дозволив встановити суттєвий спад обсягів виробництва у тваринництві (скотарство, свинарство, вівчарство) і рослинництві (виробництво цукрових буряків, плодів і ягід). Виробництво основних видів продукції тваринництва (м'яса, молока, вовни) значно скоротилося. Серед усіх галузей тваринництва відновлюється на краще ситуація лише у птахівництві, що виявляється з збільшенні поголів'я птахів і виробництві яєць. У рослинництві значно зросли обсяги виробництва насіння соняшнику, картоплі, зернових та зернобобових культур. Експорт зерна і рослинної олії має потужний експортний потенціал.

2. Сільське господарство, у т. ч. тваринництво і рослинництво, є загалом прибутковими, за виключенням пев-

них галузей. Стабільно збитковим у тваринництві, яке є дотаційним із боку держави, є виробництво м'яса (окрім свинини) та вовни. У рослинництві подолати збитковість удалося підприємствам, що вирощують картоплю і овочі відкритого ґрунту.

3. За результатами якісного аналізу можна зробити висновок про недостатню дію ринкових механізмів у сільському господарстві, що виявляється у відсутності кореляційних зв'язків продуктивності праці та рентабельності в галузі. Між тим виявлено значну взаємозалежність розвитку тваринництва і рослинництва, зокрема по показниках продуктивності праці та рентабельності.

4. За результатами кореляційно-регресійного моделювання виявлено залежність обсягу виробництва від рентабельності за такими видами збиткової або малоприбуткової сільськогосподарської продукції, як м'ясо і цукрові буряки. Переважно урожайність визначає обсяг виробництва зерна, картоплі, овочів відкритого ґрунту і соняшника. Утім, по останньому збільшення обсягів виробництва попри зниження рентабельності пояснюється попитом на зовнішніх ринках. Значний експортний потенціал також має зерно.

5. Успішний досвід реформування птахівництва свідчить про необхідність удосконалення економічного механізму управління в інших галузях тваринництва. Рослинництво потребує впровадження інтенсивних методів зростання урожайності сільськогосподарських культур, до якого дуже еластичним є обсяг їх виробництва.

Перспективами подальших досліджень є визначення можливостей збільшення експортного потенціалу України в умовах інтеграції в ЄС. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Ольшанська О. В.** Вплив діяльності фермерських господарств на розвиток агросоціальних систем / О. В. Ольшанська // Проблеми економіки. – 2013. – № 3. – С. 97 – 101.
2. **Анічин В. Л.** Регулювання вертикальної конкуренції як засіб модернізації АПК / В. Л. Анічин // Проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 28 – 33.
3. **Кизим М. О.** Особливості формування та розвитку агропромислового кластера в економіці Харківської області / М. О. Кизим, В. Є. Хаустова // Проблеми економіки. – 2011. – № 3. – С. 42 – 47.
4. **Бірюк О. Г.** Технологія бюджетування як інструмент управління виробництвом цукрових буряків / О. Г. Бірюк, В. В. Король // Проблеми економіки. – 2013. – № 4. – С. 62 – 69.
5. **Манойленко О. В.** Місце і роль олійно-жирової галузі в національній економіці України / О. В. Манойленко, Т. А. Жадан // Проблеми економіки. – 2013. – № 1. – С. 49 – 56.
6. Тваринництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Зовнішня торгівля України товарами за січень – травень 2014 року : Експрес-випуск Державної служби статистики України від 15.07.2014 р. № 305/0/08.2вн-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Зведені показники обсягу сільськогосподарського виробництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Рослинництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
10. Економічні результати сільськогосподарського виробництва за 2013 рік : Експрес-випуск Державної служби статистики України від 02.04.2014 р. № 122/0/06.3вн-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

REFERENCES

- Anichyn, V. L. "Rehuliuвання vertykalnoi konkurentsii iak za-sib modernizatsii APK" [Adjust the vertical competition as a means of upgrading the APC]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2013): 28-33.
- Biriuk, O. H., and Korol, V. V. "Tekhnolohiia biudzhetuvannia iak instrument upravlinnia vyrobnytstvom tsukrovykh buriakiv" [Technology budgeting as a management tool of sugar beet]. *Problemy ekonomiky*, no. 4 (2013): 62-69.
- "Ekonomichni rezultaty silskohospodarskoho vyrobnytstva za 2013 rik" [The economic results of agricultural production in 2013]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- Kyzym, M. O., and Khaustova, V. IE. "Osoblyvosti formuvannia ta rozvytku ahropromysloвого klastera v ekonomitsi Kharkivskoi oblasti" [Features of formation and development of agriculture in the economy of a cluster of Kharkiv region]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2011): 42-47.
- Manoilenko, O. V., and Zhadan, T. A. "Mistse i rol oliino-zhyrovoy haluzi v natsionalnii ekonomitsi Ukrainy" [Place and role of oil and fat industry in the national economy of Ukraine]. *Problemy ekonomiky*, no. 1 (2013): 49-56.
- Olshanska, O. V. "Vplyv diialnosti fermerskykh hospodarstv na rozvytok ahrosotsialnykh system" [The impact of farming activities on the development of ahro-social systems]. *Problemy ekonomiky*, no. 3 (2013): 97-101.
- "Roslynnnytstvo" [Crop]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- "Tvarynnnytstvo" [Livestock]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- "Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy za sichen-traven 2014 roku" [Ukraine's foreign trade in goods in January-May 2014]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- "Zvedeni pokaznyky obsiahu silskohospodarskoho vyrobnytstva" [Summary indicators of agricultural production]. <http://www.ukrstat.gov.ua/>